

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.2:070.481]:355.48(47:480)“1939/1940”

© *Сергій ДЕЙНЕКО*

«ЗИМОВА ВІЙНА» (1939–1940 рр.) ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЬСКАЯ ПРАВДА»

Радянський Союз активно використовував пропаганду для інформаційної обробки своїх громадян. Це дослідження присвячене маловідомій сторінці історії «Зимової» війни (1939–1940 рр.) – ролі радянської преси у висвітленні протистояння між СРСР та Фінляндією. У роботі особливу увагу приділено вивченню публікацій газети «Комсомольская правда». Вона мала статус всесоюзної молодіжної газети, була друкованим органом ЦК ВЛКСМ і відповідала за роботу з молоддю, найуразливішою перед пропагандою групою радянського суспільства. Вибір газети не випадковий, саме «Комсомольская правда» мала великий вплив на радянську молодь, зокрема й на тих, хто служив у Червоній армії. У роботі проаналізовано публікації цієї газети й визначено вплив військового протистояння між СРСР та Фінляндією на характер її контенту.

Ключові слова: «Зимова війна», пропаганда, газета «Комсомольская правда», контент.

«Зимова війна» між СРСР та Фінляндією, що тривала лише 105 діб, раз у раз привертає увагу дослідників. Уже, мабуть, не залишилося жодної сторінки цього конфлікту (битви, персоналії, економіка, геополітика), що не стала б предметом вивчення для істориків. Хоча поза увагою багатьох фахівців пройшли цікаві й малодосліджені аспекти, пов'язані з тими буремними подіями. Це, зокрема, й роль преси у висвітленні протистояння між двома державами.

Американський політолог і фахівець у галузі суспільної комунікації Г. Ласвелл (Ласвель) у своїй праці «Техника пропаганды в мировой войне», яка російською мовою побачила світ у 1920-х рр., наголошував, «...что необходимость для правительства управлять общественным мнением является неизбежным следствием всякой современной войны более или менее крупного масштаба. [...] Ведение войны, понимаемое как психологическая задача, может быть успешно лишь при соответствующем моральном уровне населения. [...] важная роль пропаганды заключается в том, чтобы возбуждать в гражданах своей страны ненависть к неприятелю...» [1, 27, 28, 31].

Радянський Союз не був винятком, він активно використовував пропаганду для інформаційної обробки власних громадян. У постановах РКП(б) було визначено завдання для преси щодо роботи з різними соціальними та віковими групами населення: жінками, молоддю, селянами. У першій половині 1920-х рр. у СРСР стали з'являтися, немов гриби після дощу, газети й журнали центрального та місцевого рівня. Саме тоді почали виходити журнали «Новый мир», «Октябрь», «Звезда», газети «Труд», «Пионерская правда», «Батрак», «Красная звезда», «Рабочая газета», «Комсомольская правда». І це якщо не враховувати місцевих видань. Хай не дивує така значна кількість періодики, кожен із цих ЗМІ був призначений для конкретної аудиторії і мав свою специфіку [2, 106; 3, 55].

Наприклад, за роботу з молоддю відповідало кілька видань, зокрема й «Комсомольская правда». Вона мала статус всесоюзної молодіжної газети й була друкованим органом ЦК ВЛКСМ. Створили її рішенням XIII з'їзду РКП(б) в 1924 р. Перший номер побачив світ у травні 1925 р., газета виходила шість разів на тиждень. «Большая советская энциклопедия» подає такі відомості про її цільове призначення: «В годы первых пятилеток направляла усилия молодёжи на социалистическое строительство, [...] воспитывала активных борцов за индустриализацию страны, коллективизацию сельского хозяйства, культурную революцию, за укрепление обороноспособности страны» [4, 602]. Тобто вплив «Комсомолки», саме так у СРСР часто називали цю газету, охоплював усі напрями життя радянської молоді.

Тема радянсько-фінляндського протистояння в 1930-ті – 1940-ві рр. детально розглянута в багатьох монографіях та статтях радянських / російських, фінських і навіть українських дослідників. Хочеться звернути увагу на деякі з них. Серед доробку радянської / російської історіографії можна виокремити праці авторів, які детально розглянули події «Зимової війни». Колективна монографія Н. і В. Баришнікових та В. Федорова є не надто успішною спробою переглянути усталені консервативні погляди на них, що панували в середовищі радянських істориків. Не вдаючись у деталі, можна констатувати одну велику концептуальну помилку: дослідники так і не відійшли від радянських кліше стосовно того, що СРСР приніс «избавление от коричневой чумы» для Фінляндії, забуваючи про агресивну політику Москви щодо Гельсінкі. Безсумнівним позитивом цієї праці є намагання авторів показати радянсько-фінляндські відносини в контексті подій Північної Європи та Балтики в 1930–1940-х рр. [5].

Цілковитим антиподом згаданої праці є монографія П. Аптекаря. Автор під іншим кутом поглянув на події багаторічної давності й небезпідставно стверджує, що «Зимова війна» є найганебнішою в історії російської зброї. Слід зазначити, що у 2000-х рр. у російській історичній науці з'явилася тенденція привласнення спільних сторінок радянського минулого. Зокрема, замість терміна «радянський» стали використовувати «російський». На нашу думку, це підміна понять і свідоме термінологічне викривлення [6].

Коллективна праця російських дослідників «Тайны и уроки Зимней войны. 1939–1940» повністю присвячена політичним та військовим аспектам. Питання пропаганди або принаймні ролі преси в тих подіях тут не висвітлено. Але нам така робота корисна для розуміння періодизації «Зимової війни» [7]. Те саме можна сказати про статтю А. Гехта, присвячену Шведському добровольчому корпусу. Ця військова формація брала участь у радянсько-фінляндському протистоянні на боці Фінляндії. Історія корпусу – чудова ілюстрація ставлення багатьох народів Європи до цієї війни, засвідчення того, на чиєму боці були їхні симпатії [8].

Серед фінських істориків «Зимова війна» завжди викликала значну зацікавленість. Але «залізна завіса», закриті архіви та мовний бар'єр були перепорою на шляху до академічних контактів із радянськими колегами. Усе змінилось у 1990–2000 рр. Світ побачила ціла низка досліджень фінських істориків, перекладених зазвичай російською мовою. У своїй спільній праці Е. Енгл та Л. Паананен, намагаючись бути об'єктивними, подали погляд на цю війну як із фінляндського, так і з радянського боку [9].

Коллективна праця О. Юссіла, С. Гентіля та Ю. Неваківі презентує політичну історію Фінляндії за останні 200 років. Один із розділів присвячено подіям 1917–1944 рр. Звісно, автори виклали своє бачення в доволі стислій формі, показуючи знакові події історії країни, але для загального розуміння радянсько-фінляндських відносин цієї інформації достатньо [10].

Напрацювання вітчизняних істориків у цій царині дещо скромніші за доробок фінських та російських. Добою становлення незалежної Фінляндії в 1918–1920 рр., точніше її військовою компонентою, займається Д. Бондаренко. Його дослідження дають змогу поглянути на причини радянсько-фінляндського протистояння [11; 12]. Також хочеться звернути увагу на роботи молодого науковця з м. Дніпро Д. Ковальова. У своїй розвідці він аналізує діяльність прорадянських маріонеткових фінляндських урядів у 1918 та 1940 рр. Особливу увагу приділено ідеологічному складнику у відносинах між СРСР та Фінляндією в цей період [13].

В окрему групу виділено роботи, що стосуються радянської пропаганди. Роль преси під час війн та збройних конфліктів, зокрема й «Зимової війни», вже привернула увагу дослідників. Так, у першому томі колективної праці «Советско-финляндская война 1939–1940» цілий розділ присвячено пропагандистському супроводу агресивних дій СРСР. Це переважно друковані ЗМІ, спрямовані на «обробку» громадян СРСР, і агітаційна продукція у вигляді листівок, адресована фінській аудиторії [14]. Дуже цікавою, на наш погляд, є публікація російського дослідника М. Тягура. У своїй розвідці він розглядає «образ врага в советской прессе накануне и в ходе войны с Финляндией 1939–1940 гг.». Для аналізу науковець використав публікації в центральній та місцевій пресі. Зокрема, газети «Правда», «Красная звезда», «Ленинградская правда», «Молот», «Кировец» і журнал «Большевик». Автор простежує зміст статей у згаданих виданнях

без прив'язки до перебігу подій на фронті, що, звісно, впливає на якість дослідження, й не класифікує зміст за типами (статті, фейлетони тощо) [15].

Саме відсутність праць, у яких показано взаємозв'язок між ходом воєнних дій та публікаціями в періодиці, зумовлює актуальність нашого дослідження.

Тому мета цієї розвідки – дослідити, проаналізувати публікації в газеті «Комсомольская правда» й визначити вплив військового протистояння між СРСР та Фінляндією на характер контенту. Вибір газети не випадковий, «Комсомолка» справляла великий вплив на радянську молодь, зокрема й на тих, хто служив у Червоній армії.

Основу джерельної бази становлять матеріали, опубліковані в газеті «Комсомольская правда» за 1939–1940 рр.

Хронологічні межі роботи – вересень 1939 р. (тобто переддень «Зимової війни») – березень 1940 р. (підписання мирного договору й закінчення військового протистояння).

Після розвалу Російської імперії в 1917 р. на її руїнах виникла низка держав, однією з яких стала Фінляндія. Збройне протистояння з радянською Росією завершилося підписанням Тартуського миру в 1922 р. Закінчення війни не сприяло виникненню довіри між сусідніми державами. Наприклад, у 1930-х рр. серед фінів, які мешкали в радянській Карелії, відкрито велися розмови про те, що в майбутньому необхідно приєднати Карельську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку до радянської Фінляндії. І такою вона стане після перемоги в ній соціалістичної революції [16]. Тотальна недовіра підштовхувала сусідів активніше готуватися до війни, яка спалахнула в листопаді 1939 р. після сумнозвісного Майнільського інциденту на кордоні.

Але ще напередодні збройного протистояння в радянській пресі розпочалася антифінська кампанія, основною метою якої була, на нашу думку, психологічна підготовка громадян СРСР до війни з Фінляндією.

У «Комсомольской правде» впродовж вересня 1939 р. фінська тематика присутня лише у двох невеличких повідомленнях у номерах за 20-те й 22-ге числа місяця. Зміст публікацій пов'язаний із вступом у Другу світову війну СРСР – вторгненням Червоної армії до Польщі. Лейтмотив цих повідомлень чудово характеризує така цитата: «Агентство [ТАСС] передаёт также сообщение из Москвы о вручении финляндскому посланнику в Москве ноты тов. Молотова, в которой указывается, что Советский Союз будет проводить политику нейтралитета в отношении Финляндии». Звісно, що ця заява викликала позитивний відгук у міністра закордонних справ Фінляндії Ю. Еркко: «Мы с удовлетворением [...] приняли сообщение о том, что СССР хочет сохранить существующие до сих пор нейтральные отношения с Финляндией» [17; 18]. Ми бачимо миролюбну тональність у заяві радянського уряду, хоча Московський договір, згодом відомий як пакт Молотова – Ріббентропа, вже був підписаний і розпочалося вторгнення Червоної армії до Польщі.

Наступного місяця кількість статей і повідомлень збільшилася до шести. Тональність дещо змінилася, основною тематикою став приїзд у жовтні 1939 р. фінської урядової делегації на чолі з Ю. Паасікві до м. Москва. Однак серед цих стриманих, дипломатичних звісток «затесалося» дві статті про нібито важке економічне становище Фінляндії та надзвичайні заходи в царині оборони, запроваджені урядом. Наприклад, було повідомлено: «Государственный совет Финляндии вынес постановление о конфискации всех имеющихся в стране запасов сахара и патоки. [...] Потребление сахара аптеками и больницами сокращено на 25 проц. [...] президент республики передал на рассмотрение сейма законопроект о конфискации лошадей и гужевого транспорта в военное время» [19; 20]. На нашу думку, поява цих повідомлень у радянській пресі напередодні перемовин мала виконувати роль «м'якої» сили й сигналізувати візаві про готовність розпочати інформаційну атаку.

У листопаді 1939 р. як із рога достатку стали з'являтися різноманітні публікації на фінську тематику на шпальтах «Комсомолки». За той місяць світ побачили 110 статей, 1 пісня і 4 фото. Загалом – 115 різноманітних за обсягом, але об'єднаних тематично матеріалів, які були надруковані у 20 номерах газети, а саме: № 251 (4434), 252 (4435), 253 (4436), 254 (4437), 258 (4441), 259 (4442), 260 (4443), 261 (4444), 262 (4445), 263 (4446), 265 (4448), 266 (4449), 267 (4450), 268 (4451), 269 (4452), 270 (4453), 271 (4454), 272 (4455), 273 (4456), 274 (4457). Кількість публікацій за днями була така: 1 листопада – 1; 2 листопада – 1; 3 листопада – 10; 4 листопада – 7; 11 листопада – 1; 12 листопада – 2; 14 листопада – 3; 15 листопада – 1; 16 листопада – 2; 17 листопада – 2; 20 листопада – 1; 21 листопада – 5; 22 листопада – 2; 23 листопада – 2; 24 листопада – 2; 26 листопада – 4; 27 листопада – 15; 28 листопада – 16; 29 листопада – 25; 30 листопада – 13.

Контент можна поділити на кілька груп: 1. Офіційні заяви представників уряду СРСР. 2. Огляд іноземної преси. 3. Внутрішнє становище у Фінляндії очима радянської преси. 4. Думка закордонних друзів СРСР. 5. Художньо-публіцистичний жанр (фейлетони, памфлети, нариси). 6. Майнільський інцидент на шпальтах «Комсомолки». 7. Реакція на промову В. Молотова і початок «Зимової війни».

Розглянемо кожну із цих груп. У листопаді 1939 р. радянський уряд робив небагато офіційних заяв, але ті, які було виголошено, мали важливе значення як для стабільності в Європі загалом, так і для радянсько-фінляндських відносин зокрема. Неможливо оминати промову офіційного керівника уряду СРСР, а за сумісництвом головного дипломата країни Рад В. Молотова «О внешней политике Советского Союза», виголошену ним 31 жовтня 1939 р. на позачерговій V сесії Верховної ради СРСР. У доповіді він торкнувся всіх важливих зовнішньополітичних питань. Від контактів із Німеччиною, які «улучшились коренным образом», окупації Польщі та країн Балтії до відносин із Японією і Туреччиною.

Чимало уваги приділили північній сусідці – Фінляндії. У цій частині промови В. Молотов справедливо зазначив, що радянсько-фінляндські відносини

базуються на Тартуському мирному договору 1920 р. Відповідно є взаємне визнання державних кордонів. Але відразу, спираючись на міфічну загрозу м. Ленінград, він озвучив настійливі, недвозначні пропозиції фінській стороні піти на не вигідний обмін територіями. Цей заклик супроводжується напівпрезирливою фразою, кинutoю радянським високопосадовцем до аудиторії: «Я напому, что население Ленинграда достигло трёх с половиной миллионов человек, что почти равно населению всей Финляндии, насчитывающей 3 миллиона 650 тысяч жителей (Весёлое оживление в зале)». Нарком закордонних справ СРСР відверто кепкує із сусідньої країни, порівнюючи кількість її громадян із населенням хоч і великого, але лише одного міста в СРСР. І тут-таки починає розповідати про «...сухопутную границу, которая в каких-нибудь 30 километрах нависла над Ленинградом» [21].

Саме в цей час тривали радянсько-фінляндські перемовини в м. Москва, і нам видається, що цією промовою В. Молотов відверто тиснув на своїх візаві, ба навіть демонстрував зверхнє до них ставлення керманців СРСР. Ця доповідь, виголошена з високої трибуни радянського парламенту, була пропозицією, від якої неможливо відмовитися. У всіх перед очима був нещодавній приклад Литви, Латвії та Естонії, які погодилися на радянські умови. Вони розмістили на своїй території військові контингенти СРСР і уклали договори про взаємодопомогу. Але Фінляндія виявилася міцним горішком.

Загалом у листопаді 1939 р. на шпальтах «Комсомольской правды» ми налічили п'ять офіційних повідомлень уряду СРСР. Перше ми проаналізували, чотири інші стосувалися нібито розгулу антирадянських настроїв у Фінляндії, звинувачень фінських військових в обстрілах території Радянського Союзу та повідомлення про відкликання з м. Гельсінкі радянських дипломатів після Майнільського інциденту [22–25].

Вельми цікавим є кластер, що висвітлює реакцію іноземних ЗМІ на радянсько-фінляндські відносини. Перший матеріал з'явився 2 листопада у вигляді колонки, яка містить десять повідомлень із різних країн: Німеччини, Литви, Болгарії, Естонії, Японії, Швеції, США, Великої Британії, Латвії, Франції та власне з Фінляндії. Зміст має нейтральний характер, особливо добре це видно на прикладі газетних публікацій із країн Балтії, які на той час уже перебували у сфері впливу СРСР. Англійські «The Times» і «The News Chronicle» із задоволенням писали, що почули в промові В. Молотова констатацію радянського нейтралітету у війні, яку згодом назвуть Другою світовою. «The News Chronicle» писала: «Главной была та часть доклада, где Молотов заявил, что Россия остается нейтральной» [26]. Деяко відмінною була думка представників фінської преси. Мирлюбні заклики та сподівання на дружні відносини зі східним сусідом чергувалися з повторюваною думкою, що «Финляндия не желает быть вовлечённой в блок великих держав и будет придерживаться абсолютного нейтралитета».

Також на шпальтах окремих видань було висловлено невдоволення тим, що радянська сторона оприлюднила деякі матеріали стосовно перемовин із фінляндською [26]. До відомого Майнільського інциденту огляд іноземної преси завжди містив посилання на ЗМІ кількох європейських, іноді азійських країн. Від 29 листопада журналісти «Комсомолки» посилалися лише на своїх німецьких, болгарських та латвійських колег із видань «Völkischer Beobachter», «Berliner Börsen-Zeitung», «Заря», «Brīvā Zeme» та якихось анонімних фінських журналістів [27–29]. Зменшення кількості цитувань свідчить, що світові ЗМІ, які раніше подавали радянсько-фінляндські відносини в нейтральному ключі, перейшли до критики дій СРСР.

Популярною темою в листопадових випусках «Комсомольской правды» стало висвітлення (звісно, під радянським кутом зору) ситуації у Фінляндії. Уперше цю тему журналісти порушили 14 листопада в статтях «Напряжённое состояние финляндских финансов» та «Положение в Финляндии». Саме друга публікація чудово ілюструє методи так званої радянської журналістики. Радянська пропаганда звинувачувала фінляндський уряд у підготовці війни з СРСР і намагалася показати розкол, який нібито виник у фінському суспільстві на хвилі загострення відносин із Радянським Союзом та запровадженням надзвичайного стану. Так би мовити, є частина громадян, схильних до конструктивного діалогу з південним сусідом. Паралельну реальність, створену на сторінках «Комсомолки», чудово демонструють такі фрази: «Воинственное настроение непрерывно подогревается. [...] Шюцкоровцы воинственно настроены против “москалей”, а резервисты не ожидают нападения со стороны СССР. На этой почве происходят споры и даже кровопролитные драки. [...] правительство “пересолило”, “слишком понервничало”. [...] Отдельные предприниматели не платят рабочим заработную плату...» [30]. Звісно, що такі публікації були передусім розраховані на внутрішнього споживача інформаційного продукту. Основна мета – показати радянським людям, що є адекватна, позитивно настроєна до СРСР частина фінського суспільства, якій у разі потреби необхідно буде надати всіляку допомогу. Інакше кажучи, громадян Країни Рад готували до війни з Фінляндією.

Погляд лідерів громадської думки часто впливає на загальну картину подій. Тому, попри відверту агресію СРСР проти Фінляндії, в Європі знайшлися адвокати агресора. Так, у листопаді 1939 р. в «Комсомольской правде» побачило світ інтерв'ю з данським письменником, одним із засновників Комуністичної партії Данії М. Андерсеном-Нексе. «Червоний вікінг» (так називав його угорський драматург та журналіст Б. Іллеш) був щирим другом Радянського Союзу й у своїй статті «гнівню таврував» «реакционное правительство Финляндии» та його шведських покровителів, закликаючи данців «радоваться тому, что происходит в Прибалтике» [31].

Художньо-публіцистичний жанр презентовано фейлетонами, памфлетами й нарисами. Героїзм та сарказм – саме так можна коротко охарактеризувати цю

групу публікацій. Перше стосується СРСР, друге – Фінляндії. Ми їх можемо побачити в 11 випусках «Комсомолки» за листопад 1939 р. Перша стаття з'явилася в середині місяця і присвячена прикордонникам. Іноді заголовки кажуть більше, ніж сам текст: «Финская молодёжь против авантюристов и провокаторов», «Краснознамённый Балтийский флот», «На Карельском перешейке», «Записки финского генерала». В останньому фінське політичне та військове керівництво показане психічно хворими мрійниками: «Наш домашний доктор советовал жене отправить меня в психиатрическую лечебницу. Ясно, что доктор подкуплен москалями» [32].

Окрему увагу маємо звернути на реакцію щодо Майнільського інциденту, що відбувся 26 листопада 1939 р. Цей кластер наповнений рішучими, самовпевненими заголовками на кшталт «Не с ума ли они сошли», «Пусть пеняют на себя», «Обуздать наглецов» тощо. Привертає увагу те, що більшість цих публікацій підписана різноманітними трудовими колективами – від м. Петрозаводськ до м. Київ і Казань, тобто низка звернень мала показати «глас народу» (особливо коли зважити на широку географію дописувачів) [33–35].

Промова В. Молотова та початок війни проти Фінляндії 30 листопада 1939 р. викликали хвилю різких відозв на шпальтах «Комсомолки». Деякі заголовки варто процитувати. «Поломаем зубы зарвавшимся псам» – саме під такою назвою опубліковано лист від робітників Московського верстатозаводу імені С. Орджонікідзе; резолюція команди криголама «Ленін» – «Провокаторов к ответу»; відозва військовослужбовців Червоної армії, які проходили службу в м. Петрозаводськ, – «Горе врагу» закінчувалася словами: «Финский народ – нам друг. Своему другу мы поможем. [...] Горе врагу!» [36–38]. У цій ситуації матеріали відіграли мобілізуючу роль у радянському суспільстві, особливу увагу звернуто було на молодь. Якщо подивитися на динаміку публікацій у листопаді 1939 р., то найменша їх кількість була в період від 11 до 20 листопада (1–2 статті / повідомлення в номері). Пік припадає на 27–30 листопада, коли в середньому в одному номері публікувалося 15 різноманітних матеріалів на фінляндську тему. За нашими спостереженнями, допоки тривали перемовини, кількість фінського контенту в радянській пресі, зокрема в «Комсомольской правде», була незначною. А невдовзі по тому, як 13 листопада переговорний процес зайшов у глухий кут, розпочалася пропагандистська кампанія з метою підготовки громадської думки в СРСР до війни з Фінляндією, а також, меншою мірою, для залякування майбутньої жертви.

Грудень 1939 р. був найбільш насичений публікаціями на фінську тему за весь період «Зимової війни». Упродовж нього світ побачили 140 статей і повідомлень, 1 пісня, 2 карти, 1 вірш та 2 фото, загалом – 146 різноманітних матеріалів у 20 номерах газети, а саме: 275 (4458) – 294 (4477). Кількість публікацій за днями була така: 2 грудня – 26; 3 грудня – 19; 4 грудня – 20; 5 грудня – 13; 8 грудня – 16; 9 грудня – 5; 10 грудня – 10; 11 грудня – 4; 12 грудня – 5; 14 грудня – 4; 15 грудня – 3;

16 грудня – 4; 17 грудня – 4; 18 грудня – 2; 20 грудня – 2; 21 грудня – 1; 22 грудня – 4; 23 грудня – 2; 24 грудня – 2; 26 грудня – 4.

Умовно всі публікації можна поділити на три групи: 1. «Глас» радянського народу про війну з Фінляндією. 2. Створення маріонеткового уряду «Фінляндської демократичної республіки» та його міжнародна «підтримка». 3. Опис бойових дій та оперативні зведення штабу Ленінградського військового округу.

Оскільки матеріалів налічується майже півтори сотні, ми робитимемо наголос не на всіх публікаціях, а на тих, які є, на нашу думку, найяскравішими.

Звісно, ні в кого не викликає сумнівів те, що на шпальтах газет радянські громадяни активно підтримували агресивні дії власного уряду. Ми хочемо звернути увагу на статтю, скеровану насамперед на аудиторію, що мешкала на фінляндських територіях, які мали бути окуповані Червоною армією в перші дні війни. Вона називається «Мы живём счастливо и богато. Письмо финнов-колхозников». Це пропагандистський матеріал, адресований сільському населенню Фінляндії з метою показати переваги радянських колгоспів над приватним землеволодінням і вигоду від цього для звичайних селян. Щоб розкрити всю суть роботи, пропонуємо кілька цитат із неї: «Мы, финны-колхозники, работающие в Советской стране, живем счастливо и богато. [...] Мы трудимся честно и обеспечены в изобилии сельскохозяйственными продуктами. [...] В нынешнем году мы получаем на трудодень по 7 килограммов картофеля, много зерна, сена, овощей и других продуктов» [39]. Але, як нам здається, справжні автори в цій статті не врахували одного важливого моменту. В умовах ринкової економіки, а Фінляндія жила саме за її законами, люди працюють не за трудодні чи картоплю, а за гроші, які потім витрачають на свій розсуд. Тому такий пропагандистський матеріал заздалегідь був приречений на провал.

1 грудня 1939 р. за наказом керівництва СРСР створили маріонетковий уряд так званої Фінляндської Демократичної Республіки й так звану Народну армію. Ціла низка публікацій у «Комсомолке» присвячена саме цій тематиці. Їх можна поділити на дві підгрупи: 1. Заяви самопроголошеного уряду. 2. Листи підтримки від різноманітних робітничих організацій у Європі та Північній Америці.

Уже в номері за 2 грудня з'явилася стаття «Образование народного правительства Финляндии». Саме вона започаткувала низку публікацій на цю тему. Вони стосуються переважно заяв про дружбу «теріокського» уряду Фінляндії з СРСР та створення так званої Народної армії Фінляндії [40]. Ці матеріали витримані в дусі радянської пропаганди: «... гнівню тавруємо».

Напад СРСР на Фінляндію викликав негативну реакцію багатьох урядів світу. Після виключення з Ліги Націй Радянський Союз опинився фактично в стані політичного бойкоту, тому задля демонстрації міжнародної підтримки в радянських ЗМІ стали з'являтися матеріали зі словами солідарності щодо його офіційної політики від різноманітних робітничих організацій Європи і Північної Америки. У грудні 1939 р. в «Комсомольской правде» оприлюднили 13 таких заяв

від робітників Швеції, США, Великої Британії, Канади, Норвегії. Вони публікувалися в період від 4 до 26 грудня, але пік припав на 8–12 грудня, коли щодня виходило по 2–3 заяви на підтримку СРСР. Назви цих звернень є типовими і не сильно відрізняються одна від одної: «Финские рабочие Нью-Йорка о СССР», «Норвежские рабочие приветствуют народное правительство Финляндии», «Трудящиеся Англии одобряют политику СССР» [41–43]. Привертає увагу те, що такі повідомлення регулярно розміщують на шпальтах «Комсомолки» лише до 17 грудня включно, потім вони майже зникають, є одна публікація за 26 грудня, натомість фінська тематика представлена скупими оперативними зведеннями штабу Ленінградського військового округу.

Зміна риторики в радянській пресі стала наслідком низки поразок Червоної армії на фронті. Війська Ленінградського військового округу безуспішно штурмували фінські укріплення 15–22 грудня на Карельському перешийку й зазнали помітних утрат у битві під Суомуссалмі, що тривала від 7 грудня 1939 р. до 8 січня 1940 р. На нашу думку, саме це призвело до зміни редакційної політики: пихата самовпевненість поступилася скупій і сухій констатації подій у вигляді оперативних зведень.

У перші два місяці 1940 р. матеріалів суттєво поменшало. Зокрема, в січні було 72 публікації у 22 випусках, а саме: 1 (4483), 2 (4484), 4 (4486), 5 (4487), 6 (4488), 7 (4489), 8 (4490), 10 (4492), 11 (4493), 12 (4494), 13 (4495), 14 (4496), 15 (4497), 16 (4498), 17 (4499), 18 (4500), 19 (4501), 20 (4502), 21 (4503), 22 (4504), 23 (4505), 24 (4506). Кількість публікацій за днями була така: 1 січня – 1; 3 січня – 2; 5 січня – 2; 6 січня – 3; 8 січня – 3; 9 січня – 4; 10 січня – 2; 12 січня – 5; 14 січня – 4; 15 січня – 2; 16 січня – 5; 17 січня – 5; 18 січня – 4; 20 січня – 7; 21 січня – 2; 22 січня – 3; 25 січня – 4; 26 січня – 4; 27 січня – 4; 28 січня – 1; 29 січня – 1; 30 січня – 4.

У лютому вийшло у світ 78 різноманітних матеріалів у 24 номерах, а саме: 25 (4507) – 44 (4526), 46 (4528) – 49 (4531). Кількість публікацій за днями була така: 1 лютого – 1; 2 лютого – 3; 3 лютого – 1; 4 лютого – 4; 5 лютого – 1; 6 лютого – 3; 8 лютого – 7; 9 лютого – 4; 10 лютого – 4; 11 лютого – 4; 12 лютого – 1; 14 лютого – 7; 15 лютого – 2; 16 лютого – 2; 17 лютого – 2; 18 лютого – 3; 20 лютого – 7; 21 лютого – 5; 22 лютого – 3; 23 лютого – 5; 26 лютого – 2; 27 лютого – 3; 28 лютого – 1; 29 лютого – 2.

Матеріали за січень – лютий 1940 р. умовно можна поділити на кілька груп: 1. Оперативні зведення штабу Ленінградського військового округу. 2. Заяви закордонних робітничих організацій на підтримку СРСР. 3. Нариси про бойові будні радянських військових. 4. Повідомлення радянської преси про «ситуацію» у Фінляндії. 5. Списки військовослужбовців Червоної армії, представлених до державних нагород.

У першій групі всі матеріали є дуже короткими, сухими, малоінформативними документами, що пройшли цензуру. Тому нам вони малоцікаві. Заяви

«представників світового пролетаріату» витримані в дусі аналогічних спічів за грудень 1939 р. і мають те саме завдання – створити у свідомості радянських громадян ілюзію широкої міжнародної підтримки політики СРСР. Іноді їхні заголовки викликають посмішку та здивування: «Дело финских рабочих – наше дело! Говорят комсомольцы Стокгольма». Звісно, коментарів може бути безліч, але запитання одне: звідки в м. Стокгольм узялися комсомольці? Очевидно, що такі матеріали були розраховані на внутрішнього споживача [44]. На ту саму аудиторію зорієнтовані й нариси про радянських військових – учасників війни з Фінляндією. Вони мали тематичну розбивку: авіатори, танкісти, моряки.

Повідомлення про «ситуацію» в Фінляндії іноді схожі на маячню божевільного. Наприклад, «Поджигатели войны нервничают» тощо [45].

Списки нагороджених уперше опублікували 16 січня 1940 р., згодом схожі матеріали стали виходити систематично.

Така структура публікацій характерна для січня, лютого й березня 1940 р. Треба зазначити також, що у другій половині лютого – першій половині березня з'явилися дві нові групи, які показували успіхи Червоної армії та Московський мирний договір із Фінляндією.

У березні світ побачило 95 різноманітних публікацій у 22 номерах, а саме: 50 (4532) – 70 (4552), 73 (4555) – 74 (4556). Кількість публікацій за днями була така: 1 березня – 1; 3 березня – 6; 4 березня – 3; 5 березня – 1; 6 березня – 5; 8 березня – 5; 9 березня – 1; 10 березня – 2; 11 березня – 2; 12 березня – 1; 14 березня – 19; 15 березня – 114; 17 березня – 6; 18 березня – 11; 20 березня – 2; 21 березня – 2; 22 березня – 5; 23 березня – 3; 24 березня – 3; 26 березня – 2; 29 березня – 2; 30 березня – 3.

Попри те що «Зимова війна» закінчилася 13 березня 1940 р. підписанням Московського мирного договору, ми повністю розглянули публікації за березень, оскільки реакцію на цю подію жваво обговорювали ще два тижні.

Публікацій на фінську тематику в січні – лютому 1940 р. порівняно з груднем 1939 р. поменшало майже вдвічі. На нашу думку, це пов'язано з труднощами та поразками Червоної армії на першому етапі «Зимової війни», що тривав від 30 листопада 1939 р. до 10 лютого 1940 р. Друга, успішна для СРСР, частина війни та підписання Московського мирного договору спричинилися до збільшення кількості матеріалів у випусках «Комсомолки».

У підсумку, спираючись на матеріали газети «Комсомольская правда», можемо зазначити, що під час «Зимової війни» радянська пропагандистська машина працювала переважно на внутрішнє інформаційне середовище й основними її жертвами були громадяни СРСР. Кількість публікацій була прямо пов'язана з успіхами або поразками Червоної армії на театрі бойових дій. Треба відзначити також, що якість пропагандистського продукту не завжди була високою. Це чудово видно на прикладі статей «Дело финских рабочих – наше дело!

Говорят комсомольцы Стокгольма» та «Мы живем счастливо и богато. Письмо финнов-колхозников».

Джерела та література:

1. Ласвель Г. Техника пропаганды в мировой войне. – М. – Л.: Государственное издательство. Отдел военной литературы, 1929. – 200 с.
2. Бережной А.Ф. Ленинская журналистика: некоторые вопросы теории и факты истории. Статьи. – Л.: Лениздат, 1989. – 200 с.
3. Кузнецов И.В., Мизгулис А.А. История партийно-советской печати. – Изд. 5. – М.: Издательство Московского университета, 1972. – 107 с.
4. Синельников В.М. Комсомольская правда // Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Т. 12. – Изд. 3. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – 623 с.
5. Барышников Н.И., Барышников В.Н., Федоров В.Г. Финляндия во Второй мировой войне. – Л.: Лениздат, 1989. – 336 с.
6. Аптекарь П. Советско-финские войны. – М.: Эксмо, Яуза, 2004. – 384 с.
7. Тайны и уроки Зимней войны. 1939–1940. – СПб.: Полигон, 2000. – 544 с.
8. Гехт А.Б. Некоторые аспекты деятельности шведского добровольческого корпуса в советско-финляндской войне 1939–1940 годов // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – № 1. – 2015. – С. 45–49.
9. Энгл Э., Паананен Л. Зимняя война. Советское нападение на Финляндию 1939–1940. – М.: АСТ, 2006. – 505 с.
10. Юссила О., Хентилия С., Невакиви Ю. Политическая история Финляндии 1809–2009. – М.: Весь Мир, 2010. – 472 с.
11. Бондаренко Д. Румунія та Фінляндія: формування флангів Санітарного кордону в 1918–1920 роках // Наукові праці ЧНУ. – Т. 30. – Вип. 298. – Сер. «Історія». – С. 28–34.
12. Бондаренко Д.Я. Военный потенциал монархической контрреволюции 1918 года: Королевство Финляндия, Украинская Держава, Всевеликое Войско Донское // Новый часовой. – 2013. – С. 7–24.
13. Ковальов Д.В. «Фінляндська народна республіка» як більшовицька авантюра // Полілог. Збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 3. – С. 11–22.
14. Советско-финляндская война 1939–1940: В 2-х т. – Т. 1 / Сост. П.В. Петров, В.Н. Степанов. – СПб.: Полигон, 2003. – 542 с.
15. Тягур М.И. Внешний враг в советской периодике в период «Зимней войны» // Псковский военно-исторический вестник. – Вып. 2. – 2016. – С. 210–215.
16. Вихавайнен Т. Отношения Финляндии и России (Советского Союза), 1917–1944 гг. // Русский сборник. – Т. 17. – С. 231–271.
17. Иностранная печать о мероприятиях Советского правительства. Финляндия // Комсомольская правда. – № 216 (4399). – 20 сентября 1939. – С. 1–4.
18. Эркко о финляндско-советских отношениях // Комсомольская правда. – № 218 (4401). – 22 сентября 1939. – С. 1–4.
19. Экономические затруднения в Финляндии // Комсомольская правда. – № 230 (4413). – 6 октября 1939. – С. 1–4.
20. Чрезвычайные меры в Финляндии // Комсомольская правда. – № 233 (4416). – 10 октября 1939. – С. 1–4.
21. О внешней политике Советского Союза. Доклад Председателя совета народных комиссаров и Народного Комиссара Иностранных Дел тов. В.М. Молотова на заседании

- Верховного совета СССР 31 октября 1939 года // Комсомольская правда. – № 251 (4434). – 1 ноября 1939. – С. 1–4.
22. Разгул антисоветской кампании в Финляндии // Комсомольская правда. – № 268 (4451). – 23 ноября 1939. – С. 1–4.
23. Ответ Советского правительства на ноту Финляндского правительства // Комсомольская правда. – № 273 (4456). – 29 ноября 1939. – С. 1–4.
24. Речь по радио Председателя Совета Народных Комиссаров СССР тов. В.М. Молотова 29 ноября 1939 года // Комсомольская правда. – № 274 (4457). – 30 ноября 1939. – С. 1–4.
25. Отозвание из Финляндии политических и хозяйственных представителей СССР // Комсомольская правда. – № 274 (4457). – 30 ноября 1939. – С. 1–4.
26. Иностранная печать о докладе тов. В.М. Молотова на внеочередной Пятой Сессии Верховного Совета СССР // Комсомольская правда. – № 252 (4435). – 2 ноября 1939. – С. 1–4.
27. Германская печать о ноте Советского правительства // Комсомольская правда. – № 273 (4456). – 29 ноября 1939. – С. 1–4.
28. Иностранная пресса о наглой провокации финляндской военицины // Комсомольская правда. – № 273 (4456). – 29 ноября 1939. – С. 1–4.
29. Болгарская печать о финляндской провокации // Комсомольская правда. – № 273 (4456). – 29 ноября 1939. – С. 1–4.
30. Положение в Финляндии // Комсомольская правда. – № 260 (4443). – 14 ноября 1939. – С. 1–4.
31. Андерсен Нексе М. Вокруг Финляндии // Комсомольская правда. – № 260 (4443). – 14 ноября 1939. – С. 1–4.
32. Записки финского генерала // Комсомольская правда. – № 272 (4455). – 28 ноября 1939. – С. 1–4.
33. Не с ума ли они сошли? // Комсомольская правда. – № 271 (4454). – 27 ноября 1939. – С. 1–4.
34. Пусть пеняют на себя! // Комсомольская правда. – № 271 (4454). – 27 ноября 1939. – С. 1–4.
35. Голос всей страны // Комсомольская правда. – № 271 (4454). – 27 ноября 1939. – С. 1–4.
36. Поломаем зубы зарвавшимся псам // Комсомольская правда. – № 274 (4457). – 30 ноября 1939. – С. 1–4.
37. Провокаторов к ответу // Комсомольская правда. – № 274 (4457). – 30 ноября 1939. – С. 1–4.
38. Горе врагу // Комсомольская правда. – № 274 (4457). – 30 ноября 1939. – С. 1–4.
39. Мы живём счастливо и богато. Письмо финнов-колхозников // Комсомольская правда. – № 276 (4459). – 3 декабря 1939. – С. 1–4.
40. Образование народного правительства Финляндии // Комсомольская правда. – № 275 (4458). – 2 декабря 1939. – С. 1–4.
41. Финские рабочие Нью-Йорка о СССР // Комсомольская правда. – № 277 (4460). – 4 декабря 1939. – С. 1–4.
42. Норвежские рабочие приветствуют народное правительство Финляндии // Комсомольская правда. – № 279 (4462). – 8 декабря 1939. – С. 1–4.
43. Трудящиеся Англии одобряют политику СССР // Комсомольская правда. – № 279 (4462). – 8 декабря 1939. – С. 1–4.
44. Дело финских рабочих – наше дело! Говорят комсомольцы Стокгольма // Комсомольская правда. – № 26 (4508). – 2 февраля 1940. – С. 1–4.
45. Поджигатели войны нервничают // Комсомольская правда. – № 42 (4524). – 21 февраля 1940. – С. 1–4.

© Сергей ДЕЙНЕКО

«ЗИМНЯЯ» ВОЙНА (1939–1940 гг.) ГЛАЗАМИ ЖУРНАЛИСТОВ ГАЗЕТЫ «КОМСОМОЛЬСКАЯ ПРАВДА»

Советский Союз активно использовал пропаганду для информационной обработки своих граждан. Данное исследование посвящено малоизвестной странице истории «Зимней» войны (1939–1940 гг.) – роли советской прессы в освещении противостояния между СССР и Финляндией. В работе особое внимание уделено изучению публикаций газеты «Комсомольская правда». Она имела статус всесоюзной молодёжной газеты, была печатным органом ЦК ВЛКСМ и отвечала за работу с молодёжью, наиболее уязвимой перед пропагандой группой советского общества. Выбор газеты не случаен, именно «Комсомольская правда» оказывала большое влияние на советскую молодёжь, в том числе и на тех, кто служил в Красной армии. В работе анализируются публикации этой газеты и определяется влияние военного противостояния СССР и Финляндии на характер её контента.

Ключевые слова: «Зимняя» война, пропаганда, газета «Комсомольская правда», контент.

© Sergiy DEINEKO

WINTER WAR (1939–1940) THROUGH THE EYES OF JOURNALISTS OF THE NEWSPAPER “KOMSOMOLSKAYA PRAVDA”

Soviet Union actively used propaganda for the informational manipulations with its citizens. Accordingly, this study is dedicated to the little-known page of the Winter War history, namely to the role of soviet press in coverage of confrontation between USSR and Finland. In this paper particular attention was paid to the study of publications of the newspaper “Komsomolskaya Pravda”. It had a status of all-Union junior newspaper; it was printed organ of Central Committee of the Comsomol and was responsible for the work with youth that was the most vulnerable to propaganda by the group of soviet society. Selection of the newspaper mentioned above is not random, namely “Komsomolskaya Pravda” had a great impact on soviet youth, including those who joined the Red Army. In this work the publications of the newspaper mentioned above were analyzed and the impact of military confrontation between the USSR and Finland on the way of its content was determined.

Keywords: Winter War, propaganda, newspaper “Komsomolskaya Pravda”, content.